

Cuprins

<i>Introducere</i>	7
--------------------------	---

Partea I

Chestiuni generale

1. De la Malthus la Weber. Controlul nașterilor și raționalitatea societăților moderne	25
2. Malthus, malthusianism	32
3. „A doua tranziție demografică” – o analiză critică a conceptului	43
3.1. Accepțiunea clasică a noțiunii de „tranziție demografică”	43
3.2. „A doua tranziție demografică”	53
4. Câteva remarci critice asupra teoriilor culturaliste privitoare la fertilitate, cu referire specială la situația României	62
5. Îmbătrânirea demografică și unele efecte sociale ale acesteia	78
6. Riscuri demografice	95
6.1. Riscul suprapopulării	98
6.2. Riscul subfertilității	100
6.3. Riscul îmbătrânirii populației	104

Partea a II-a

Studii asupra populației Transilvaniei

1. Aspecte demografice în Transilvania la începutul secolului XX	113
1.1. Precizări preliminare	113
1.2. Aria de cuprindere și structurile populației	114
1.3. Indicatori demografici	117
1.4. Variația ratei de natalitate în Transilvania	120
Anexe	124
2. Câteva aspecte privind mișcarea populației Transilvaniei în primul deceniu al secolului XX	128
2.1. Privire generală asupra demografiei Transilvaniei	129
2.2. Natalitatea și nupțialitatea	132
2.3. Mortalitatea	136
2.4. Mișcarea populației	139
Anexe	143
3. Evoluția populației și a rețelei de localități în Transilvania în perioada 1880-1910	147
Anexă	164
4. Structura etnică a Transilvaniei la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, în conformitate cu datele recensămintelor din epocă	165
4.1. Date generale	166
4.2. Structura etnică de ansamblu și la nivelul județelor actuale	167
4.3. Structura etnică a așezărilor din Transilvania	173

5. Evoluția structurilor etnice și confesionale din Transilvania, 1850-2002	190
5.1. Evoluția populației totale	191
5.2. Evoluția principalelor grupuri etnice	194
5.3. Schimbarea structurii etnice a Transilvaniei	200
5.4. Structura confesională a Transilvaniei	201
5.5. Despre românii rămași în afara granițelor țării după Marea Unire	201
6. Structura confesională a Transilvaniei, după datele recensămintelor dintre 1850 și 2002	203
6.1. Zona „Ardeal”	207
6.2. Zona „Banat”	208
6.3. Zona „Crișana”	209
6.4. Zona „Maramureș”	210

Partea a III-a

Cercetări asupra unor aspecte demografice recente din România

1. Starea demografică a României în context european. Posibile politici demografice și consecințele lor	215
1.1. Starea demografică actuală	215
1.2. Politici demografice	224
2. Asupra unor aspecte ale migrației interne recente din România	233
2.1. Câteva chestiuni metodologice	233
2.2. Aspecte teoretice	238
2.3. Evoluția migrației totale interne și schimbul de populație între mediul rural și cel urban	240
2.4. Migrația interregională, pe baza datelor de recensământ	247
2.5. Migrația interregională, pe baza schimbărilor anuale de domiciliu	252
Anexe	261
3. Fertilitate conjugală și extraconjugală în România ultimilor ani	264
3.1. Precizări preliminare	264
3.2. Intensitatea și evoluția fenomenului nașterilor extraconjugale în România	266
3.3. Câteva date contextuale despre nașterile din anul 2007, în România	267
3.4. Caracteristici individuale ale persoanelor care participă la nașterile extramaritale	271
4. Comportamentul fertil și sistemul de valori familiale	280
4.1. Copilul – a-l dori și a-l avea	280
4.2. Familia și coabitarea	286
4.3. Relațiile dintre soți	288
4.4. Părinți și copii	292
4.5. Concluzii	296
5. Câteva aspecte ale homogamiei în România, evidențiate prin analiza datelor referitoare la căsătoriile încheiate în anii 2006-2008	297
5.1. Homogamia etnică	299
5.2. Homogamia de vârstă	303
5.3. Homogamia educațională	312
6. O privire succintă asupra divorțialității în România și a contribuției acesteia la constituirea familiilor monoparentale	318
6.1. Considerații generale	318
6.2. Divorțialitatea în România și în alte țări europene	322
6.3. Detalii privind divorțurile din anul 2007	327
<i>Referințe</i>	337

A. Sauvy este autorul unei cunoscute și des pomenite teze, exprimată sub formă de dilemă: *croître ou vieillir* („a crește sau a îmbătrâni”). Această exprimare concentrată redă un întreg raționament ce are drept finalitate susținerea ideilor sale pronataliste:

- îmbătrânirea populației este un proces indezirabil, chiar periculos pentru însăși existența civilizației;
- singurul mod eficient de a preveni îmbătrânirea este o creștere semnificativă a populației tinere;
- creșterea populației tinere se realizează printr-o fertilitate ridicată;
- o fertilitate ridicată induce o creștere a populației.

În consecință, pe plan practic e nevoie de o politică socială cu finalitate natalistă, iar pe plan teoretic se impune găsirea argumentelor pentru justificarea poziției pronataliste și populaționiste; ceea ce a și făcut marele demograf francez, promotor neîntrecut al acestor teze.

Criticând o asemenea viziune, o serie de voci lucide susțin necesitatea de a privi cu mai multă obiectivitate și mai puțină încărcătură ideologică acest fenomen. Îmbătrânirea demografică n-ar fi decât unul dintre numeroasele procese prin care a trecut și va mai trece omenirea, existând posibilitatea adaptării la noile situații și capacitatea de a găsi soluții la sfidările nenumărate pe care istoria le-a scos în calea societății omenești. În general, literatura demografică de limbă engleză este mult mai ponderată în judecarea consecințelor îmbătrânirii. De altfel, și terminologia trădează acest lucru: francezii folosesc termenul *vieillessement*, acolo unde în engleză se folosește *aging*. Acest din urmă termen este nu doar mai potrivit pentru că ne ajută să percepem, tehnic vorbind, mai corect procesul la nivel de populație, ci este mai neutru și din punctul de vedere al interpretării procesului, dat fiind că primul cuvânt introduce, prin sine și din start, o conotație negativă fenomenului, chiar și numai pentru că sugerează o identitate între două procese cu totul diferite: *îmbătrânirea individului* și *îmbătrânirea populației*. Mai mult, se face confuzia între *un proces* (îmbătrânirea demografică preluând de fapt sensul de proces de „înaintare în vârstă”, lucru care poate să se refere și la o trecere de la 15 la 16 ani) și *o stare* (cea de „bătrânețe”, care evident este, la nivel individual, caracterizată prin pierderea unor calități).

Într-adevăr, merită repetat la infinit că, dacă îmbătrânirea (adică ajungerea la stadiul de bătrânețe) în cazul unei persoane înseamnă evident diminuarea capacităților sale fizice și apoi intelectuale, reducerea adaptabilității și mobilității pe diferite planuri, precum și alte procese care toate indică parcurgerea unei traiectorii ireversibile cu un punct final ineluctabil, îmbătrânirea populației înseamnă doar creșterea ponderii unui grup de vârstă în totalul acesteia, proces practic inevitabil pentru populațiile moderne, în deceniile ce vor urma, dar care, în sine, nu este ireversibil și, ceea ce e mai important, nu conduce cu necesitate la un colaps demografic.

Istoria omenirii este plină de exemple de opinii dintre cele mai puternic exprimate de-a lungul secolelor cu privire la degradarea vieții sociale, la decadentă pe planul moravurilor și al comportamentelor, la pierderi în ceea ce privește gusturile estetice sau judecățile morale, la îndepărtarea de valoarea tradițiilor, singurele care pot ține poporul pe calea cea dreaptă, la abandonarea valorilor și prescripțiilor religioase etc., culminând, desigur, cu „predicții” asupra „sfârșitului civilizației” în cauză, cu stingerea societăților respective. Se pare că în zilele noastre un asemenea pretext este găsit în fireasca și temporara (la scară istorică) tendință de creștere a ponderii populației vârstnice; mai

exact, de creștere a ponderii populației ce depășește un prag de vârstă, prag stabilit convențional pentru „bătrânețe”, în timp ce, de fapt, starea de „bătrânețe” a individului uman este o construcție socială, care în niciun caz nu poate fi redusă la sau dedusă dintr-o limită de vârstă.

Ceea ce este mai ciudat în toate această discuție este faptul că se blamează o situație (îmbătrânirea demografică) ce se dovedește, în ultimă instanță, un proces care se produce ca o consecință a uneia dintre puținele schimbări sociale cunoscute de omenire ce poate fi catalogată, fără niciun dubiu, în gama evoluțiilor pozitive, adică subsumabilă sintagmei de progres social; este vorba de reducerea mortalității¹. Condamnând la modul general îmbătrânirea demografică, punem sub semnul întrebării toate victoriile (desigur mereu parțiale, dar nu mai puțin eclatante) ale omului asupra morții, progresele făcute pe calea creșterii calității vieții.

Spuneam că celelalte două consecințe sociale ale îmbătrânirii aflate în discuție în materialul de față sunt de natură economico-financiară, derivând din creșterea numărului și a ponderii persoanelor vârstnice, care rămân doar consumatoare de bunuri și servicii (unele specifice vârstei), ieșind din rândul celor activi; e vorba în speță de impactul asupra sistemului de asigurări de sănătate și, mai ales, asupra celui de pensii. Fără a nega faptul că ne aflăm în fața unor provocări serioase la care societățile noastre trebuie să știe să răspundă în anii care vin, dar reticent fiind din principiu la viziunile catastrofice, voi încerca să analizez, pe rând, cele două aspecte, cântărind argumentele aduse și de pe poziția celor care au o viziune mai optimistă asupra lucrurilor. Voi începe cu problematica sistemului de pensii.

În majoritatea țărilor europene, sistemul de pensii funcționează și la ora actuală după modelul introdus de cancelarul Bismarck în Germania anilor 1880 și care este cunoscut sub diferite denumiri: „finanțare prin repartitie”, „regim de prestații”², *pay-as-you-go* etc. În esență, este vorba de faptul că persoanele aflate în activitate la un moment dat plătesc obligatoriu o contribuție, iar din fondurile strânse (la care pot să se adauge bani și din alte surse) se susțin pensiile celor care în momentul respectiv sunt ieșiți din activitate. În contrast cu acest model se află sistemul numit „finanțare prin capitalizare”, „regim de cotizații”, *fully funded pensions* etc., sistem în care capitalul se constituie vreme de mai mulți ani pentru a finanța cheltuielile generației care a contribuit la constituirea lui. În acest caz, quantumul pensiei fiecărui individ depinde direct de suma capitalizată prin propria cotizare. Sistemul este gestionat de fonduri de pensii private, al căror rol principal este să ridice în timp capitalul depus peste nivelul la care acesta ar fi ajuns prin simpla depozitare a banilor la o bancă și mai ales să evite devalorizarea sumelor prin inflație.

1. Accentuând aici rolul mortalității, nu înseamnă o contrazicere a ideilor, subliniate anterior, privitor la incidența fenomenelor de natalitate și mortalitate asupra ritmului îmbătrânirii demografice; scăderea mortalității este cauza (demografică) ultimă a procesului, în vreme ce variațiile fertilității sunt cele care provoacă cele mai puternice efecte directe asupra structurii populației. Într-adevăr, fără reducerea mortalității în faza inițială a tranziției n-ar fi fost imaginabilă scăderea fertilității, pentru simplul motiv că, dacă s-ar fi produs, o astfel de scădere ar fi dus la o iminentă stingere a populațiilor.

2. „Prestație” are aici sensul de contribuție obligatorie, opusă „cotizării”, care este o contribuție facultativă.

Sistemul german a funcționat foarte bine, cel puțin pe continentul european, firește cu adaptările de rigoare, până în zilele noastre. Dintre țările mai importante din Europa, doar în Marea Britanie pensiile provin în proporție majoritară din fonduri private, constituite în regim de cotizare. Și în alte țări de pe continent s-a încercat în primele decenii ale secolului XX introducerea masivă a acestui sistem – inclusiv în Germania și în Franța –, dar eforturile au eșuat din cauza bulversărilor produse de cele două războaie mondiale și de marea criză economică din perioada interbelică. Într-adevăr, sistemele realizate prin capitalizare se prăbușesc în perioade de criză, ca urmare a inflației galopante ce aneantizează economiile cotizanților. Întemeierea unui sistem de tipul *fully funded pensions* presupune nu doar o stabilitate economică îndelungată, ci și încrederea oamenilor într-o instituție privată de pensii.

Pe de altă parte, nu putem să nu observăm că sistemul bismarckian a fost instituit într-o epocă în care piramida vârstelor populației arăta cu totul altfel decât astăzi. Într-adevăr, datele demografice arată că în anii 1880, unei persoane de 65 de ani și peste îi reveneau, în populațiile europene, 12-15 indivizi în vârstă de muncă (de 15-64 ani), pe când la ora actuală, în 2000, indicele coboară sub valoarea de 4 persoane, iar în 2030 s-ar putea apropia de 2 persoane. Desigur, nu trebuie să confundăm, nici pentru secolul al XIX-lea, nici pentru începutul secolului XXI, vârstnicii cu pensionarii și nici adulții cu salariații sau cu cei ocupați. Totuși paralelismul cifrelor există, iar problema presiunii pensionarilor asupra populației ocupate, care este azi în centrul atenției, e una reală.

Toate calculele arată că în cursul viitoarelor decenii va trebui să se găsească nu numai un răspuns la întrebarea în ce măsură este posibilă susținerea actualului sistem de pensii, bazat în cele mai multe cazuri pe finanțarea prin repartitie, ci și soluții în cazul în care răspunsul e negativ. Pentru a sugera care este amploarea fenomenului, să spunem doar că în 1990 cheltuielile publice cu pensiile reprezentau aproape 16% din PIB în Italia și peste 13% în Franța și Germania, calculele arătând că dacă sistemul rămâne neschimbat, cotele vor urca, în 2030, la 28% în Italia și Germania și 25% în Franța (Stein, 1997, p. 7). Nu trebuie să fii economist pentru a înțelege că implicațiile sociale ale unei astfel de situații sunt enorme.

În scopul evitării unor consecințe distructive pentru echilibrul nu numai economico-financiar, dar și social al țărilor europene, în condițiile unui sistem de pensii bazat în continuare pe principiul *pay-as-you-go*, se poate ușor deduce că, cel puțin teoretic, ar fi nevoie de măsuri drastice, care practic sunt însă greu de acceptat de către populațiile țărilor occidentale. Soluțiile sau consecințele ar fi, în principal, următoarele¹:

- scăderea pensiilor;
- mărirea contribuției salariaților la fondul de pensii;
- ridicarea vârstei la pensionare;
- creșterea ratei de ocupare a populației (feminine, îndeosebi) în vârstă de muncă;
- afluxul de persoane străine (imigranți) în vârstă de muncă.

Se constată că e vorba aici de două genuri de soluții. Primele două măsuri sunt de aceeași natură și vizează *reducerea veniturilor unei categorii de populație*: pensionarii sau salariații. Firește că, în cazul punerii în practică a acestui tip de măsuri, rațional este ca ele să se îmbine, din motive de echitate și de menținere a păcii sociale. Oricum, sunt soluții pe care numai în ultimă instanță un guvern se poate decide să le pună în aplicare, și aceasta asumându-și riscuri enorme.

1. Vezi, de exemplu, G. Calot, J.-P. Sardon (1999).

Al doilea tip de soluții vizează *schimbarea raportului dintre efectivul persoanelor întreținute în vârstă și al celor active*, măbind volumul acestei din urmă categorii, fie prin preluarea unora din categoria cealaltă (ridicarea vârstei de pensionare), fie afectând doar volumul activilor, prin atragerea unui număr mai mare de autohtoni sau străini în categoria celor ocupați.

Dacă primul tip de soluții are evident consecințe negative asupra standardului de viață al populației (în întregime sau doar al unui fragment), cel din urmă tip de măsuri pare preferabil, de vreme ce nu afectează direct nivelul de trai al niciunei categorii sociale. Chestiunea aici este că, pentru a pune în practică aceste soluții, e nevoie de existența unei situații economice caracterizate de o expansiune a activităților, care să presupună creșterea cererii de locuri de muncă. Or, după cum se știe, o mare problemă economică actuală a țărilor dezvoltate rămâne rata ridicată a șomajului, lucru care generează deocamdată măsuri de protecție împotriva imigrației și nu se încurajează nici angajarea autohtonilor fără calificare sau având calificări în meserii perimate. În condițiile unui șomaj structural persistent și a unei perioade de modestă creștere economică, ce caracterizează actualmente economiile occidentale, este greu, pentru orice guvern, să justifice vreo decizie în sprijinul realizării ultimelor trei măsuri menționate mai sus.

O încercare de cuantificare a dimensiunii unora dintre deciziile amintite, pentru a compensa efectul îmbătrânirii demografice, este oferită, de exemplu, de Calot și Sardon (1999), care invocă o proiectare pentru țările Uniunii Europene, pe perioada 1995-2045. La finele intervalului de proiectare, una sau alta din următoarele situații va avea acest efect de compensare :

- sporirea cu circa 50% a ratei de cotizare pentru fondurile de pensii ;
- reducerea cu aproape jumătate a raportului dintre nivelul pensiei medii și al salariului mediu ;
- decalarea cu aproape 10 ani a vârstei de pensionare ;
- sporirea cu ¼ al efectivului populației active, fie prin creșterea ratei de activitate, fie prin imigrație. (p. 33).

Se înțelege că oricare dintre aceste eventuale soluții – singură și adoptată brusc – este indezirabilă, fiecare având consecințe dramatice privind calitatea vieții persoanelor vizate. Ceea ce pare a se prefigura ca alegeri aproape certe pentru țările Uniunii Europene sunt măsurile de mărire a vârstei de pensionare, legale și de facto, precum și cele de creștere a ratei de ocupare a populației feminine în general și a celei masculine de vârstă adultă superioară (50-65 ani). Aceste măsuri sunt prevăzute în documentele europene și ele se bazează pe câteva argumente solide.

În privința vârstei legale de pensionare, este invocat faptul că aceasta a fost fixată în legislația diferitelor țări într-o perioadă mai veche, astăzi existând alte condiții decât atunci. Din punct de vedere demografic, speranța de viață la 55, 60 sau 65 de ani a crescut vizibil în ultimele două decenii și nu numai atât : a crescut speranța de viață sănătoasă a bărbaților și femeilor la aceste vârste. Acest lucru, coroborat cu schimbarea conținutului muncii în perioada postindustrială, respectiv restrângerea sau chiar eliminarea în multe domenii a muncilor grele, dar și modificarea modului de organizare a activităților (chiar și a celor industriale), prin flexibilizarea programului și dezvoltarea muncii la domiciliu sau în apropierea acestuia, face posibilă o ridicare a vârstei pentru ieșirea din activitate. E posibilă inclusiv o flexibilizare a momentului pensionării, prin eliminarea interdicțiilor de muncă după o anumită vârstă și atragerea vârstnicilor în

activități cu program redus de lucru, compensând astfel o parte din pensie cu venit salarial.

De asemenea, mari rezerve există încă în atragerea în activitate a persoanelor de sex feminin, precum și a celor care au depășit o anumită vârstă. Pentru a înțelege amploarea acestei rezerve, redau câteva cifre după Vanderhaegen (2003, p. 27). În 1999, ponderea populației ocupate în totalul celei de 55-64 ani în țările OCDE variază foarte mult. La limita inferioară se află următoarele țări, cu procentele respective de ocupare: Ungaria – 19,4; Belgia – 24,7; Luxembourg – 26,3; Italia – 27,5; Austria – 29,2; Franța – 34,2; Spania – 34,9; Olanda – 35,3. La celălalt capăt al scalei, cu rate mari sunt: Islanda – 85,9; Elveția – 71,7; Norvegia – 67,3; Suedia – 64,0; Japonia – 63,4. În același moment, în SUA, din populația de 55-64 ani, o proporție de 57,7% era ocupată. Un document emanând de la un organism oficial francez (***, 2001) ne spune că, în această țară, rata de ocupare este de 75% pentru grupa de vârstă de 50-54 ani, 48% pentru 55-59 și doar 10% pentru 60-64. Pe întreg intervalul 15-64 ani rata de ocupare este de 62%, apropiată de media UE, în vreme ce la întâlnirile de la Lisabona și Stockholm s-au fixat ca obiective, pentru UE, rate generale de ocupare de 67% în 2005 și 70% în 2010. Rata de 70% stabilită la Lisabona înseamnă pentru Franța un plus de 4,6 milioane locuri de muncă, din care 2,3 milioane ar trebui să le revină celor de 55-64 ani, pentru a atinge obiectivul de la Stockholm: 50% rata de ocupare pentru acest interval de vârstă.

Că există diferențe sensibile de ocupare între bărbați și femei este un lucru evident. Cifrele statistice redau cu precizie această realitate, punând în evidență și diferențele dintre țări. Iată cum arătau ratele de activitate, pe sexe, pentru câteva țări vest-europene (pe intervalul 15-64 ani), în 1995, după Stein (1997, p. 9):

Țară	Bărbați	Femei
Germania	80,3	61,3
Franța	74,8	60,0
Marea Britanie	82,1	65,4
Italia	75,5	43,6
Suedia	79,0	74,9

În România, din datele recensământului din 2002 rezultă că ratele de activitate, pentru diferite categorii de vârstă, erau, în procente, următoarele:

	15-64 ani	50-54 ani	55-59 ani	60-64 ani
Total	51,2	50,5	26,8	14,4
Bărbați	57,7	58,9	34,0	17,6
Femei	44,8	42,5	20,3	11,7

Dincolo de orice probleme ce se ridică atunci când se face o comparație între diferite țări pe date precum cele de față, informații despre care știm bine că nu sunt uniforme culese și gestionate, este în afara oricărui dubiu că situațiile la nivelul continentului nostru sunt foarte diferite; dacă toate țările au încă rezerve serioase de muncă, în unele dintre acestea ocuparea populației feminine sau a întregii populații de peste 50 de ani lasă loc la redresări spectaculoase a ponderii celor în activitate, pentru a compensa povara numărului mare de pensionari. România se află, probabil alături de alte țări din regiune, printre cele cu ratele cele mici de ocupare, deci cu resurse foarte serioase. Problema este că aceste resurse nu pot fi folosite la comandă. Este nevoie, așa cum spuneam, de o cerere de forță de muncă pe care nu o poate induce decât o redresare economică serioasă.

Să nu uităm că și în România, dar și în țări vest-europene, ratele mici de activitate ale celor de 50-64 ani sunt rezultatul unei politici de pensionare prematură a unor categorii de salariați din sectoare economice aflate în dificultate sau restructurare, în conjunctura trecerii la societatea postindustrială, în Vest, și a tranziției din țările foste comuniste.

Aproape toate țările din UE adaugă acestor preconizate măsuri de sporire a ratelor de activitate o politică de imigrare legată de necesitățile manifestate pe piața forței de muncă. Este evident că în decursul ultimelor două-trei decenii, mai ales în legătură cu perioada de recesiune economică după șocul petrolului din prima jumătate a anilor '70, imigrația în țările occidentale a fost mai drastic limitată și politicile în domeniu mult mai prudente. Dar, chiar și într-o eventuală etapă de boom economic, este puțin probabil că vreo țară europeană ar accepta o cotă de imigrație atât de mare încât să oprească deteriorarea raportului de dependență a vârstnicilor.

În opinia multor specialiști, o cale de a soluționa problema presiunii la care e supus sistemul de pensii publice din cauza îmbătrânirii populației este nu de a încerca remedii în interiorul acestui sistem, ci de a ieși din el. Trecerea la un sistem privat ar reprezenta formula ca pe viitor presiunea asupra bugetului statului să scadă, prevenindu-se astfel degradarea atât a nivelului de trai al pensionarilor, cât și al salariaților. Există și luări de poziție contrare, conform cărora aceasta nu poate fi o soluție alternativă la sistemul public. Fără a intra în detalii, menționez că, deși argumentele de acest gen sunt demne de luat în considerare, o soluție care să însemne multiplicarea pilonilor de sprijin pentru sistemul de pensii nu poate fi, în principiu, decât benefică.

Preluând ideile invocate de cei care cred că problema are o soluție fezabilă, mai adăugăm câteva argumente la cele menționate deja :

1. Primul este argumentul istoric. Țările mai dezvoltate economic sunt, în medie, mai îmbătrânite; corelația dintre nivelul de dezvoltare economică și ponderea vârstnicilor este destul de puternică la nivelul țărilor lumii. Prin urmare, se poate presupune că, *dacă până acum îmbătrânirea* – care, am văzut, a început de peste un secol în țările dezvoltate – *nu a avut consecințe economice catastrofale, ea nu va avea nici în continuare.*
2. Soluțiile sugerate mai sus, precum ridicarea vârstei de pensionare, sporirea ratelor de activitate, chiar și creșterea contribuției celor activi la constituirea fondurilor de pensii, sunt fezabile și nu conduc automat la înrăutățirea situației celor în cauză.

Din nou experiența trecutului apropiat ne este folositoare și plină de învățăminte. În acest sens, n-avem decât a observa că sporirea cheltuielilor cu pensiile în țările dezvoltate a fost extrem de rapidă și consistentă și până acum¹; ea n-a reclamat însă până în prezent măsuri deosebite, ba dimpotrivă, se poate spune că tendințele au fost în direcție inversă față de ceea ce ar fi fost de așteptat: *vârsta medie reală de pensionare nu a crescut, ci a scăzut în majoritatea țărilor occidentale, iar ratele de ocupare pentru grupele de vârstă de la 55-64 și 15-24 ani au scăzut și ele* (la celelalte vârste înregistrându-se variații, în funcție de perioadă și de sex)².

1. De pildă, în țările OCDE, cheltuielile cu pensiile s-au dublat, ca procent din venitul național, între 1964 și 1980, deci în numai 16 ani!, fără a provoca vreo criză majoră. Și, lucru interesant, din această creștere numai un sfert este imputabilă factorilor demografici. (Shaw, 2002)

2. Se pare că în ultimii ani, în urma măsurilor luate de stimulare a activității „vârstnicilor tineri” sau a „adulților vârstnici”, a început să se manifeste o ușoară creștere a ratelor de ocupare a populației de 50-65 ani în câteva țări europene.